

איל בסן
גנסין סטייל

עורך הסדרה: דן מירון

איל בסן

גנסין סטייל

מוסד ביאליק • ירושלים

Eyal Bassan
GNESSIN STYLE

עריכת הלשון: נעה רוזן
הבאה לדפוס: חגית גאון
הכנת המפתח: יונתן תדמור

הספר יוצא לאור בסיוע

רשות המחקר, אוניברסיטת חיפה

מסת"ב 978-965-536-328-9 ISBN

©

כל הזכויות שמורות למוסד ביאליק • ירושלים, תשפ"ב
סדר ועימוד: רונית גלעד
לוחות והדפסה: אופסט שלמה נתן בע"מ

Copyright by the Bialik Institute, Jerusalem 2021

www.bialik-publishing.co.il

Printed In Israel

לאימא שלי, שעדיין חסרה,
ציפי בסן (1952-2000)

תוכן העניינים

9	פתח דבר
	פרק ראשון
25	תירוצים: קריאה במשפט הראשון של "הצדה"
	פרק שני
59	אלף המישורים של "בטרם"
	פרק שלישי
	הספרות מפנטזת את אי-כתיבתה:
116	על תשוקה וכישלון ב"הצדה"
116	א. הספרות כמכונה משתוקקת
147	ב. התשוקה לניטרלי
	פרק רביעי
181	מזג האוויר אצל גנסין, או האפקט של הסגנון
	אחרית דבר
217	שאריות של שיח פרשני
237	ביבליוגרפיה
249	מפתח

פתח דבר

ספר זה הוא פרי עיסוק רב-שנים ביצירתו של גנסין. למרות זאת, ואף על פי שהוא מוקדש כולו לגוף יצירה מובחן של סופר אחד, "גנסין סטייל" רחוק מלהיות מונוגרפיה. הדחף המונוגרפי – הדחף לסכם, להקיף, להציג תמונה מאחדת של הסופר, יצירתו ונסיבות חייו – זר לאתוס הפרשנות המניע אותו. זהו ספר אקלקטי, מבוזר. פרקיו נכתבו לסירוגין במשך כעשר שנים בהקשרי מחקר שונים ומתוך רגישויות תיאורטיות משתנות. הם אינם מתחברים לנרטיב ביוגרפי או היסטוריוגרפי ואינם מצטרפים לכדי "תזה" אחת או מתארגנים תחת מסגרת מושגית מכלילה. בעצם, נראה שאם יש דבר מה המאחד את ארבעת פרקיו של "גנסין סטייל" זו דווקא השאיפה, במילותיו של רולאן בארת, "לבלבל את הפרדיגמה"; כלומר השאיפה לחמוק מאופן המחשבה הממסגר והמלכד, החותר לסינתזה ולמיצוי, שעומד ביסוד רבים מהמהלכים בביקורת הספרות הקלסית והעכשווית.

ראשית הכתיבה שלי על גנסין בניסיון לחשוב מחדש על סיפוריו לאור פילוסופיית הספרות של ז'יל דלז ופליקס גואטרי. השיעור המעניין ביותר שפילוסופיה זו מלמדת אותנו, לטעמי – שיעור שיישומיה המתרבים בחקר הספרות העברית עדיין נוטים במקרים לא מעטים להחמיץ – נוגע לאופקי פתיחותה והיפתחותה של היצירה הספרותית. דלז וגואטרי הם בראש ובראשונה תיאורטיקנים של התנועה המתרחבת, הפורצת גדרות ונפתחת

לכל העברים: תנועה של תשוקות, עוצמות ודה-טריטוריאליזציות שונות ומשונות הסוחפת בזרימתה גם את הטקסט הספרותי. סיפוריו של גנסין, אשר, כמו גיבוריו, נתפסו בדרך כלל כסגורים, אטומים ומשתבללים לתוך עצמם, נתגלו דרך המפגש עם מחשבת דלו וגואטרי כטקסטים תזזיתיים ודינמיים להפליא, שאופקי המשמעות והפעולה שלהם משתרעים הרבה מעבר לפרדיגמות הגדולות והמוכרות התוחמות לכאורה את גבולותיהם. יותר מכול הם התגלו כטקסטים הנענים לרגישויותיה של המחשבה המבקשת לקרוא בהם. אף כי עם השנים התרופפה מעט ההיצמדות שלי לאופני המחשבה הדלזיאניים-גואטריאניים (כמו שממחישה אולי התנועה המתוחה בין שני חלקי הפרק השלישי), ואף כי מרבית פרקי הספר פונים לרגישויות תיאורטיות וביקורתיות אחרות, השיעור העקרוני הזה מלווה את כל התנסויותי בקריאת גנסין.

במובן זה פרקי הספר משרטטים את תנועתה של מחשבת קריאה. לא פחות משהם מבקשים לומר דבר מה חדש על גנסין ויצירותיו, הם מבקשים לחשוב – בעזרת גנסין ודרך גנסין – את אפשרויות הקריאה הפתוחות בפנינו כיום. במבט מוכלל, גנסין מתעצב בספר זה, אם להידרש למונחי הפרק הראשון, כמעט כתירוץ: כהצדקה שבה יכולה מחשבה מסוימת להיתלות ובאמצעותה היא יכולה להתנסח. הפסיביות המפורסמת של גיבורי גנסין כמו מתגלגלת כאן למעין רספטיביות מועצמת של הטקסט הגנסיני לרזולוציות קריאה משתנות.

רספטיביות זו, אני מבקש להציע, היא חלק מן הסטייל של גנסין. לגנסין, כמו שהעידו מכריו, תמיד היה סטייל. רבים תיארו את חזותו האצילית, את קומתו התמירה, את חיוכו העדין והמסתורי, את תנועותיו החיישניות והרכות. אשר ביילין מספר על הפעם הראשונה שפגש את גנסין: "בחור חיוור, גבה-קומה ואצילי, נכנס אלי בבוקר של חמה. ראשו הבלונדי חבוי קצת בין כתפיו כמתוך צינה ושפתיו מחייכות. היה כאב וביטול כאב בבת-

צחוקו".¹ צ"ז ויינברג תיאר את "פניו המארכים, הנוגים והאציליים", את "עיניו המסותרות והביישניות", את "מצחו הגבוה הלמדני, משי בלוריתו הזזהבהבה".² מראהו, כתבה ציליה דראפקין, "היה כמראה נסיך. הליכתו ויציבתו היו שובים-לב בקסמם. פניו היו אוריגינאליים שלא כרגיל".³ אהרן צייטלין, שפגש את גנסין כנער, זוכר אותו כ"דיקדנט ישראלי בעל שערות פשתן של 'שייגץ' גבה-קומה, ועיניו צנונות, כאשר יהיו צנונים ערבי-דומיה בראשית האביב, וידיו ידי מורם מעם".⁴ בניסוחו הקולע של יואל מסטבוים: "דמות שעיקר תכונתה - אצילות מוטבעת".⁵ וכמין שיקוף של ההתרשמות החזותית הזאת, הצביעו רבים מקוראיו על אצילותה הסטייליסטית של כתיבתו, שגם בה היה איזה ליטוש מעודן, מסוגנן לעילא ולעילא. זלמן שניאור כותב על "אותה האצילות הרוחנית השפוכה על אופן כתיבתו", ופישל לחובר הצהיר, כידוע, כי "סגנונו הוא אחד הסגנונים העבריים המגוונים ביותר והעשירים ביותר".⁶ בהליכותיו ובכתיבתו לגנסין היה סטייל.

- 1 אשר ביילין, "אורי-ניסן גנסין [שברי זיכרונות]", ברנר בלונדון: סיפור-זיכרון, תל אביב: הספריה הקטנה, הקיבוץ המאוחד/ספרי סימן קריאה, 2006, עמ' 56.
- 2 צ"ז ויינברג, "עם א.ג. גנסין בערוב יומו", גלינות, יט, ד (סיון-תמוז תש"ז), עמ' 170.
- 3 צילה לוין-דראפקין, "זכרונות על א.ג. גנסין" (תרגום מידידי שלמה צוקר), דן מירון ודן לאור (עורכים), אורי ניסן גנסין: מחקרים ותעודות, ירושלים: מוסד ביאליק, 1986, עמ' 403.
- 4 אהרן צייטלין, "אורי ניסן גנסין", ניסן: מאסף ערוך בידי יעקב פיכמן, ורשה: תר"ץ, עמ' 13.
- 5 יואל מסטבוים, "מנוסקריפטים (הבהוב רישום מא.ג. גנסין)", דבר, 25.3.1938, עמ' 6.
- 6 זלמן שניאור, "אישיותו וכשרונו", לילי רתוק (עורכת), אורי ניסן גנסין: מבחר מאמרי ביקורת על יצירתו, תל אביב: עם עובד, 1977, עמ' 50; נדפס לראשונה בתוך יוסף חיים ברנר (עורך), הצדה: קובץ זכרון לא.ג. גנסין, ירושלים: אחדות, תרע"ד, עמ' 100-110; פישל לחובר, ראשונים ואחרונים: מסות ומאמרים, מהדורה שנייה מורחבת, תל אביב: דביר, תשכ"ו, עמ' 338.

את הצירוף "גנסין סטייל" אני טובע בפרק הרביעי של חיבור זה כפרפרזה על מה שד"א מילר מכנה בספרו על ג'יין אוסטן Austen Style, ב-S רבתי. "אוסטן סטייל" מסמן, בהמשגתו של מילר, לא בדיוק את סגנונה הספרותי של אוסטן, אלא את האופן שבו מתגבש סגנון זה, הסגנון העקיף החופשי הגנדרני והאימפרסונלי, לכדי נוכחות זוהרת ומוחשת מאוד ביצירותיה, מין קול ללא פרסונה שהופך לדמות של ממש בחוויית הקריאה.⁷ גנסין סטייל, כמין מקבילה לסטייל של אוסטן, למרות ההבדלים הניכרים בין השניים, הוא אותו ממד של סטייל שחורג מהסגנון במובנו הפשוט, כלומר ממה שניתן להבנה דרך ניתוח סגנוני של הבחירות הלקסיקליות והתחביריות, מבנה המשפט וקצבו. גנסין סטייל הוא הממד החווייתי והאפקטיבי, החושי, התחושתי והאוירתי של סגנון זה. גנסין סטייל, אני מציע בפרק הרביעי, הוא מזג האוויר, האפקט של הסגנון. אבל ככותרת לחיבור זה כולו אני מבקש להעניק לצירוף "גנסין סטייל" מובן נוסף, חמקמק אף יותר. לסיפוריו של גנסין יש איזה סטייל טקסטואלי שקשה להחמיץ גם כיום, סטייל שעדיין אפשר לחוש בו, גם אם קשה להצביע על מהותו, יותר ממאה שנים לאחר פטירתו. הסטייל הזה קשור לא רק לרובד הסגנוני אלא לתכונתו של הטקסט כאובייקט המזמין קרבה והתבוננות. כמו כל מפגן של סטייל יוצא דופן, יש בו בגנסין סטייל משהו מושך, משהו שמבקש השתהות. לכן זהו סטייל לא של כתיבה אך גם לא בדיוק של קריאה, אלא של היקראות. זהו סטייל של פוטנציאל, של האפשרויות להיקרא, ואפשר לומר כי הנכונות להשתהות במחיצת הפוטנציאל הזה היא שהולידה את כל אחד ממהלכי הקריאה שמרכיבים את החיבור הזה. עם כל הקושי שמעוררת כתיבתו של גנסין, עם כל המחסומים שהיא מניחה בפני הקוראים בני ימינו, יש בה גם, לפחות בשבילי, איזו ניתנות עקרונית לקריאה, איזו

D. A. Miller, *Jane Austen, or The Secret of Style*, Princeton: 7
Princeton University Press, 2003

היפתחות רספטיבית למודוסים שונים, חדשים, מפתיעים לקריאה. "גנסין סטייל" הוא פרי ניסיון מתמשך לקרוא ולחשוב את גנסין, אל מול הסטייל שלו ומבעדו.

את סיפור חייו של גנסין אפשר להתחיל ולספר בדרכים שונות. אפשר, למשל, להתחילו מהסוף: ממותו של גנסין בטרם עת ממחלת לב קשה בגיל שלושים ושלוש שנים וארבעה חודשים; ממודעות האבל, רשימות הזיכרון ויצירות השירה והפרוזה לזכרו אשר מילאו את עמודי העיתונים היהודיים בפולין בימים ובשבועות שלאחר מותו וביטאו משהו מן ההלם שתקף את עולם הספרות העברית עם לכתו של הסופר הצעיר, השתקן והנחבא אל הכלים; או מהלווייתו מרובת המשתתפים, שנערכה ב-7 במרץ 1913 בבית הקברות היהודי בוורשה ומשכה אליה מאות מקרב החוגים הספרותיים והציבור הרחב, ועליה העיר במרירות דוד פרישמן, ידידו הקרוב, "אין דבר. הלא באו לחלוק לו את הכבוד האחרון. ריבוננו-של-עולם, לו רק חלקו לו קצת גם איזה כבוד ראשון..."⁸. את סיפור חייו של גנסין אפשר לספר גם כסיפור של דור שלם – דור ראשית המאה בספרות העברית, דור הסופרים התלושים, ה"בודדים במועדם" שאינם מוצאים לא מקום ולא מנוח, דור התהייה שבלב התחייה, שגנסין היה הן נציגו המובהק והן מתעדו הספרותי הגדול.⁹ ואפשר

8 דוד פרישמן, "א.ג. גנסין (ליום השלושים למותו)", רתוק (עורכת) (לעיל, הערה 6), עמ' 39; נדפס לראשונה בתוך הצפירה, לט, 69, 4.4.1913, ושוב בתוך יוסף חיים ברנר (עורך) (לעיל, הערה 6), עמ' 96-99. וראו בעניין זה את מאמרו הנוגע ללב של אבנר הולצמן, "מצבתו של גנסין", תמונה לנגד עיני, תל אביב: עם עובד, 2002.

9 ראו למשל דן מירון, בודדים במועדם: לדיוקנה של הרפובליקה הספרותית העברית בתחילת המאה העשרים, תל אביב: עם עובד, 1987; נורית גוברין, תלישות והתחדשות: הסיפורת העברית בראשית המאה ה-20 בגולה

לספרו גם כסיפור של צמד – "ברנר וגנסין", יוסף חיים ואורי ניסן – סיפור של חברות אמיצה וארוכת שנים, אינטימית ואינטנסיבית, מסוכסכת וטעונה, בין שניים מגדולי יוצרי הסיפורת העברית מאז ומעולם.¹⁰

עניינים אלו, כעובדות חיים וכמסגרות שיה, ישובו ויעלו לאורך פרקי הספר. אף כי מוקדו של חיבור זה אינו ביוגרפי, ברגעים רבים לאורכו אבקש להראות כיצד מתפתלים ונכרכים – ובעיקר נפרמים – פרטי החיים ותנאיהם במעשה היצירה המפותל והפרום ממילא המכונה "ספרות". בראשית הדברים אני מבקש אפוא לפנות לתיאור קצר של תולדות חייו של גנסין, תיאור סכמתי ותמציתי במכוון, קונבנציונלי במובהק, המוצע כאן כמין נקודת מוצא לקריאה באירוע של גנסין כספרות, כרשת ראשונית של קואורדינטות ביוגרפיות שביחס אליהן יכולה להתחיל להיפרש ולהסתבך פרשנות יצירותיו.¹¹

ובארץ ישראל, תל אביב: משרד הביטחון, 1989; הדי שייט, לפניך דרכים: מתלישות בגולה לתלישות ילידית בספרות העברית במאה העשרים, רמת גן: הוצאת אוניברסיטת בר אילן, 2015.

10 לסיפור היחסים בין גנסין וברנר ראו למשל אריאל הירשפלד, "דיוקן עצמי או הדיוקן בדרך אל העצמי", הליקון, 5 (1992), עמ' 30-54; איריס מילנר, "ברנר וגנסין: מכתבים על פרידה", אות, 5 (2015), עמ' 53-75; מנחם פרי, שב עלי והתחמם: הדיאלוג ההומוארוטי בין ברנר לגנסין – מיקרו-ביוגרפיה, תל אביב: הספריה החדשה, הקיבוץ המאוחד/ספרי סימן קריאה, 2017.

11 הסקירה הביוגרפית להלן נסמכת בעיקר על לחובר (לעיל, הערה 6), עמ' 350-357; א"ב יפה, "אורי ניסן גנסין: חייו ויצירתו", אורלוגין, 6 (1952), עמ' 39-54; אניטה שפירא, ברנר: סיפור חיים, תל אביב: עם עובד, 2008; הולצמן, "אורי ניסן גנסין בוורשה: תחנה ראשונה ותחנה אחרונה", גלעד, 24 (2015), עמ' 15-26; נורית גוברין, "אי-כישרון לארץ ישראל: אורי ניסן גנסין בארץ ישראל, תרס"ח (אוקטובר 1907-יוני 1908)", זיוה שמיר ומנחם פרי (עורכים), הנאמן: מנחת הוקרה וידידות לעוזי שביט, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2016, עמ' 357-381; פרי (לעיל, הערה 10); Rachel Albeck-Gidron, "Introduction", Uri Nissan Gnessin, *Beside and Other Stories*, New Milford: The Toby Press, 2005, pp. vii-xxx